

Népiirtások mai szemmel*

Gazsó L. Ferenc kérdéseire Gereben Ágnes, Hettyey András,
Juhász György, Pelle János és Zsigmond Benedek válaszol

GAZSÓ L. FERENC: *Beszélgetésünk témája az emberiség örök szége: a népiirtás, a genocídium. Ennek a jegyében gyűltünk össze ennél az asztalnál, hogy egyrészt számot adjunk mindazokról a szó szoros értelmében feledhetetlen népiirtásokról, melyeket nem szabad kitörölni a kollektív emlékezetből. Már csak azért sem szabad kitörölni, hogy hasonlók ne essenek meg, vagy minél ritkábban essenek meg az emberiség jövőendő történetében.*

Néhány alapinformáció a népiirtással kapcsolatban. Egy lengyel származású amerikai jogász, Rafael Lemkin használta először a népiirtás kifejezést 1944-ben megjelenő művében. Ha csak azt vesszük, hogy az Oszmán Birodalom szétesésének következtében bekövetkező örmény népiirtás 1915–16-ban történt, azt hiszem, meglehetősen megkésett volt a fogalom bevezetése a köztudatba. A 1947-es párizsi békeszerződés idejére tehető, amikor az emberiesség és a béke elleni bűn egyáltalán nemzetközi jogi, nemzetközi büntetőjogi kategóriává vált. Táptalajának általában a birodalmak bizonyultak, amelyek etnikai kisebbségekkel szemben oly gyakran léptek fel abban az esetben, hogyha az adott birodalomban totalitárius diktatúra volt éppen uralmon. Jó példa erre az Oszmán Birodalom szétesése, az örményirtás vagy a hitleri holokauszt, de ide sorolhatók a sztálini kivégzések, az ukrán holodomor, a délszláv háború, hadd ne soroljam tovább ezt a szörnyű listát. Magyarországon 1948-ban csatlakozott az ENSZ-nek ahhoz az egyezményéhez, amely a népiirtás büntettének

Gazsó L. Ferenc (1953) újságíró, szerkesztő. Az MTVA vezérigazgató-helyettese, a Magyar Elektronikus Újságírók Szövetségének elnöke.

Gereben Ágnes (1947) művelődéstörténész, műfordító, egyetemi tanár. Oroszország-szakértő, a Közép Európai Egyetem (CEU) oktatója.

Hettyey András (1983) a magyar Külügyi Intézet tudományos munkatársa. Afrika szub-szaharai térségének szakértője.

Juhász György (1954) irodalomtörténész-hungarológus. 1977 és 1988 között Jugoszláviában dolgozott. Délszláv-szakértő.

Pelle János (1950) író, publicista, irodalomtörténész. Az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Művelődéstörténeti Tanszékének oktatója.

Zsigmond Benedek (1975) armenológus. Az örmény liturgia és egyházzene kutatója. A Voszkeberán Énekegyüttes szakmai vezetője.

* A MOM kulturális Központban 2013 márciusában lezajlott kerekasztal-beszélgetés szerkesztett változata.

megelőzéséről és büntethetőségéről született. Ezt az egyezményt 1955-ben törvényerejű rendeleti erőre emelte az a bizonyos rezsim, tehát hét évet késett, nem nehéz kitalálni, hogy mivel telt Magyarországon ez az idő, talán nem véletlen, hogy így történt. A hatályos magyar jogot, a büntető törvénykönyvet segítségül hívva pontosan idézem, hogy mit is értünk a fogalmon. A büntető törvénykönyv így fogalmaz: Aki valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges kiirtása céljából a csoport tagjait megöli, a csoportot olyan életfeltételek közé kényszeríti, amely vagy amelyek annak egyes tagjait pusztulással fenyegetik (lásd Gulág), olyan intézkedést tesz, amelynek célja a csoporton belüli születések meggátolása (lásd Kína), a csoporthoz tartozó gyerekeket más csoportba hurcolja, büntettet követ el, és hatályos jogunk szerint tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő. Egyébként a népiirtás előkészületét is bünteti a törvény: kettőtől négy évig terjedő szabadságvesztéssel. Ennyit röviden arról az értelmezési keretről, amelyben el tudjuk helyezni most már mindazokat a konkrét történelmi tényeket, történéseket, amelyeket igyekszünk itt nemcsak felidézni, hanem egymással összefüggésbe állítani.

Zsigmond Benedekhez fordulok az örmény népiirtások ügyében. Örményország területe az első emberlakta terület volt Euráziában mintegy kétmillió éve, és a világon elsőként itt szentesítették államvallássá és szent vallássá a kereszténységet. Miből fakadt az örmény genocídium, milyen történelmi tényekből, összefüggésekből, mi történt valójában, és mi volt az utóélete?

ZSIGMOND BENEDEK: A legfontosabb adatokkal kezdem az örmény genocídiumról. 1915. április 24. a szimbolikus dátum. Ez volt az a nap, amikor 800 örmény értelmiségit Isztambulban letartóztattak, és többségüket kivégezték. Másfélmillió örményt öltek meg a genocídium során. A genocídium kifejezést Raffael Lemkin az örmény népiirtást tanulmányozva alkotta meg. Az örmény a XX. század első genocídiumának számít.

Egyáltalán nem volt váratlan az örmény genocídium az Oszmán Birodalomban. Tulajdonképpen már száz évvel korábban megindultak a mérszárlások a birodalom területén. Bizonyos nemzeti ébredést éltek meg akkor, Európához hasonlóan, Törökország különböző népei is. Az Oszmán Birodalmon belül ezt nem nézték jó szemmel. A görögökkel szemben már a XIX. század első harmadától kezdve voltak kisebb mérszárlások. A kisebb azt jelenti, hogy a XIX. század végén már elérték a tízezres nagyságrendet is...

GAZSÓ L. FERENC: *Bocsánat, lehet azt mondani, hogy ez valami reváns, ellenreváns formájában jelent meg a kezdetekkor?*

ZSIGMOND BENEDEK: Azt, hogy reváns, én túlzásnak tartom. A XIX. század végén, XX. század elején a balkáni államok elszakadtak az Oszmán Birodalomtól. A törökök attól kezdtek el félni, hogy az örmények is el fognak szakadni, és ezt megpróbálták megakadályozni. Hogyha ez revánsnak tekinthető..., de igazából ez nyilván nem lehet indok.

GAZSÓ L. FERENC: *Azt mondanám inkább, egy történelmi összefüggés.*

ZSIGMOND BENEDEK: Igen, egy történelmi összefüggés. Figyelembe kell venni az ideológiákat is. Több ilyen ideológia volt, az egyik az oszmánizmus, amely azt jelenti, hogy mindenkit, aki az Oszmán Birodalom tagja, oszmánnak kell tekinteni. Ez az asszimiláció a XIX. század hetvenes éveinek az ideológiája volt. Ezt váltotta fel később az úgynevezett „ifjú törökök” reformista mozgalomának az ideológiája. Erről annyit kell tudni, hogy ez valóban társadalmi, politikai reformokat hozott az országba – és az örmények is melléjük álltak –, viszont a nemzetiségi politika területén ugyanazt foly-

tatták, amit előtte az oszmán szultánok. Ennek az ideológiának a neve: turkizmus, ami azt jelenti, hogy az Oszmán Birodalom összes polgárának töröknek kell lennie. Tehát fel kell vennie a török identitást, s ha ezt nem tették meg, akkor erőszakkal próbálták meg eltörökösíteni – tehát ráerőszakolták az iszlám vallást, a török szokásokat –, ha pedig ez sem ment, jött a népiirtás. A harmadik idevágó ideológia a pántortizmus vagy turánizmus, melynek jegyében az oszmán törökökkel rokon más török népeket is egyesíteni akarták, és ebben a törekvésben útban volt Örményország. A mai Örményország harmincezer négyzetkilométer területű, míg a történelmi Örményország háromszáz-ezer négyzetkilométer kiterjedésű volt, tehát a mai Örményország egytizede a történelmi Örményországnak. Amit ma Törökország néven ismerünk, annak gyakorlatilag a keleti harmada az a történelmi, a nyugati Örményország, ahol az örmény népiirtás végbement. Az egyik legfontosabb személy, aki az előzmények szervezésében részt vett, II. Abdulhamid szultán volt, aki zsarnokoskodott a saját népevel szemben is. Az ő jelszava volt, hogy az örmény kérdés legjobb megoldása az örmény nemzetiség kiirtása. Ezt ő a hetvenes-nyolcvanas években fogalmazta meg, 1891-ben létrehozta a Hamidiel nevű lovassereget, amely kurdokból állt. Ez a török hadseregtől független hadtest volt, s az volt a célja, hogy a török fennhatóság alatt álló Örményországban kiirtsa az örménységet. Tehát egyáltalán nem volt váratlan, hogy 1915-ben megkezdődött a tételes és szervezett, városról városra, faluról falura történő irtás.

GAZSÓ L. FERENC: *Az emberben fölmerül a kérdés, hogy amikor már látható tendenciájában, hogy mi történik, akkor a fenyegetett népcsoport miért nem menekül el? Miért nem indul el a világba?*

ZSIGMOND BENEDEK: Az örmények kiáramlása az országból ekkor már folyamatban volt. A legkorábbi kiáramlás még a Bizánci Birodalom idejére tehető, de a XI. századtól kezdve folyamatosan jöttek nomád népek a történelmi Örményország területére. Ez azt eredményezte, hogy a XI. századtól kezdve folyamatosan, viszonylag nagy mértékű kiáramlás történt. Ennek köszönhetően a XVI. század elejére már a legtöbb európai államban is megjelent az örménység. Folyamatos volt az őslakosság irtása Örményország területén. Amikor az Oszmán Birodalom létrejött, és a XVI. század elején elfoglalták Örményországot – lényegében ugyanazok a személyek vezették ezeket a támadásokat és hódításokat, mint a magyarországi török hódítást –, onnantól fogva az örményeknek a helyzete még rosszabbá vált, a XIX. századtól kezdve pedig egyenesen meg akarták őket semmisíteni.

GAZSÓ L. FERENC: *Hogyan fogadta mindezt a világ, a nemzetközi szervezetek? A hírek persze abban az időben galambposta szinten terjedtek a mai infosztrádához képest, mégis eljuthatott a világba a híre egy ilyen mértékű népiirtásnak. Hogyan állt össze a világ közvéleménye – vagy éppen nem állt össze?*

ZSIGMOND BENEDEK: Oroszországban és az európai országokban is tudtak arról, hogy mi készülődik. Meg kell különböztetni, hogy mit tettek előtte a nyugati hatalmak és Oroszország, és mi történt utána. Egy török–oros háború folyamánként megszületett 1878-ban a San Stefanó-i béke, ezt követte a berlini kongresszus, ahol – miután ismert volt már, hogy Abdulhamid mire készül – azokban a keleti tartományokban, amelyeket Oroszország ideiglenesen megkapott, megpróbálták megakadályozni – az orosz hadsereg jelenléte garantálta volna –, hogy a törökök irtsák az örményeket. Később, amikor a nyugati hatalmak azt látták, hogy Oroszország túl erős, akkor a berlini kongresszus már úgy döntött, hogy vonuljon ki Oroszország azokról a területekről, s nem

adott cserébe semmilyen garanciát arra, hogy az örmények testi épségét megvédi. Miután folyamatosan értesült a Nyugat arról, hogy mi a döntés következménye, az örmények ígéretet kaptak: legyen egy örmény autonóm terület, amelynek keresztény vezetője lesz, és egy hat tagból álló tanács fogja vezetni. Ez megint csak nem tudott megvalósulni, mert nézetkülönbség volt a különböző nagyhatalmak között. Végül is 1914-re papíron két különböző autonóm terület jött létre, mind a kettőnek európai keresztény, az egyiknek egy norvég, a másiknak meg egy holland lett volna a vezetője. Viszont a norvég és a holland meg sem tudott érkezni ebbe a két tartományba, mert közben kitört az I. világháború. Ekkor Törökország a legkegyetlenebb megoldáshoz fordult.

GAZSÓ L. FERENC: *Kaptak-e az örmények bármikor is valamilyen kárpótlást mindazért, ami érte őket?*

ZSIGMOND BENEDEK: Az örményeket az életüktől fosztották meg, másrészt pedig nyilvánvalóan a vagyontárgyaktól... Azoknak a személyeknek, akik részt vettek az örmény népiirtásban, jutalomból odaadták az elpusztítottak javait. A nemzetiségeket egymás ellen fordították. A kurdokat, illetve a cserkesz néven ismert népeket – akik valójában észak-kaukázusi, különböző identitásúak voltak – rávették arra, hogy irtsák az örményeket, cserébe megkapták a házaikat. A történetek után Törökországban kormányváltás volt. Az új kormánytól követelte a Nyugat, hogy mindenképpen állítsák bíróság elé a genocídium végrehajtóit. Ezeket az embereket el is ítélték, viszont az ítéleteket nem hajtották végre. A nyugati államok ludasak abban, hogy befogadták az elítélteket, és végül is a Nemezis nevű örmény szervezet volt az, amelyik végrehajtotta a török bíróságok ítéleteit, vagyis megölte a vérengzésnek hat legfontosabb vezetőjét, illetve szervezőjét.

GAZSÓ L. FERENC: *Azt hiszem, nemcsak az én számomra feltűnő a sok-sok áthallás, párhuzamosság, különösen Hitler rémtetteivel kapcsolatban, de ha jól tudom, akkor Hitler mint jó tanuló nagyon sokat merített az örmény népiirtásból, éppen a lengyelek lerohanása előtt még nyilatkozott is erről, ugye?*

ZSIGMOND BENEDEK: Igen. Ezzel kapcsolatban két dolgot szeretnék megemlíteni. Az örmény az egyik legjobban dokumentált genocídium a világon, miután jelen voltak a helyszíneken különböző nemzetiségű konzulok. Már 1915–16-ban kiadták ezeket a dokumentumokat, tehát Németországban is hozzáférhetőek voltak. Ezeket Hitler olvashatta még az NSZDP alapítása előtt, és az 1939-es hitleri mondat, hogy ugyan ki emlékszik már az örményekre, pontosan arra utalt, hogy nyugodtan megcsinálhatjuk a zsidó holokausztot, mert az örmény genocídiumnak sem lett végül következménye. Maga a genocídium is, ez elhangzott már, 1948-ban került a nemzetközi jogba, tehát akkor még nem is volt ilyen jogi terminus, tehát nem is lehetett mai értelemben vett nemzetközi jogi következménye. Nagyon emlékeztetnek a módszerek arra, ahogyan később megvalósult a zsidó genocídium. Tudniillik a gázkamrákra emlékeztetett az a módszer, ahogy a törökök fürdőkkbe zárták az áldozataikat, akik ott megfulladtak. Különböző intézményeket átalakítottak, kifejezetten a népiirtás végrehajtására. Vagonokba zártak embereket, akik a vagonírozás során veszítették életüket, vagy erőltetett menetbe kényszerítették az embereket, ahol éheztek, és a sivatagban, az Irak vagy Szíria felé vezető úton meghaltak. Volt olyan, hogy folyókba dobták őket. Ez mind-mind emlékeztet minket a később történetekre, tehát Hitler valószínűleg olvasta ezeket az archívumokat.

GAZSÓ L. FERENC: *Legalább két kiváló tanulója volt az örmény népirtás rémtetteinek. Az egyik Adolf Hitler, a másik Sztálin. Gondolom, korántsem furcsa vagy meglepő, hogy párhuzamot szeretnék itt vonni a hitleri holokauszt, illetve a sztálini vérengzések között. Arra szeretném kérni Gereben Ágnest és Pelle Jánost, hogy ezeket a párhuzamosokat úgy indítsák el a térben, hogy a végén lássuk, találkoznak-e a végtelenben.*

GEREBEN ÁGNES: Nem kellett ahhoz könyvtári szakirodalmat bújni, hogy egy diktátor gázkamrában pusztítsa el vélt ellenségeit. Egy időben nagyon népszerű volt a Nobel-díjas Konrad Lorenz etológus, aki magyarul is megjelent könyvében írt arról a megfigyeléséről, hogy ha két állat egymásnak esik, és az egyik a megadását jelzi azzal, hogy a nyakát, az ütőerét a másik elé tartja, akkor a győztes abbahagyja a támadást. A maga anyagi világfelfogásában az idős tudós ebben látta az ember és az állat közötti különbséget: az ember nem áll meg, ha az ellenfele kiszolgáltatottá válik, hanem még a korábbiánál is nagyobb hevülettel folytatja a gyilkolást.

Megesett a sztálini Szovjetunióban – még Lenin életében! – is, hogy a megsemmisítendő embereket gázzal ölték meg. Tuhacsevszkij, a későbbi marsall már 1921-ben teherautókba hajtatta a tambovi kormányzóság lázadó parasztjait, és mérges gázt engedett rájuk. A szovjet korszak tömeggyilkosságait egy roppant tudatos politikai motivációjú ferdítéssel a sztálini korszaknak szokták tulajdonítani. Ez lehetővé teszi a rendszer szerezsenmosdatását: minden nagyon szép volt, minden nagyon jó volt, csak jött a fránya Sztálin, és elrontotta a dolgokat, de kijavíthatók a hibák, és valamennyiünk hasznára visszaállítható a szocialistának/kommunistának nevezett eredeti rendszer. Márpedig nem az egyébként szadista örült diktátor volt az oka milliók kínhalálának, hanem maga a rendszer. Bizony, érdemes végiggondolni, hogy miért lehetett megtenni mindazt, amit a Szovjetunióban elkövettek a módos parasztsággal, a papokkal, azzal a 17 néppel, akiket – a meszhetektől, vagyis a muszlim vallású grúzoktól a krími tatárookig, a volgai németekig, a már 1923-ban deportált kozákokig – munkatáborokba tereltek. E 17 nép fiait, lányait, a csecsszopóktól a magatehetetlen öregekig a náci német megszállókkal való kollaborálás vádjával behajtották a szövetséges amerikaiaktól – az Amerikai Egyesült Államokban 1941 márciusában elfogadott Lend-Lease (kölcsonbérleti) törvény keretében nem erre a célra(!) – kapott vagonokba, és egy szál nyári ruhában a több ezer kilométerre levő szibériai és kazahsztáni lágerekbe hajtották őket. Tudjuk, hogy Csecsenföld magas hegyeiről a részeg karhatalmisták lusták voltak leterelni a keskeny ösvényen a szerencsétleneket, ezért inkább lelőtték őket a szakadékba, vagy elevenen felgyújtották a nőket. Akadt olyan, akit csak a hajfonatáról ismert fel a családja, és olyan kilenc hónapos várandós asszony is, akiből a nekibőszült szláv fegyveresek kivágták a magzatot.

Azt hiszem, az első világháború – amelynek a XX. század történelmére gyakorolt jelentőségét máig nem mértük fel igazán – döntő szerepet játszott abban is, hogy a szovjet rendszer egyáltalán létrejöhetett. Az orosz katonák többsége ekkor hagyta el életében először a szomszéd településtől 4-5 napi járóföldre levő, de Istentől is távoli falut, amelyben a rideg mindennapi lét szabályai szerint leélte a rá mért évtizedeket. A faluközösség kötött szokásait maguk mögött hagyva milliók ismerték fel, hogy másik élet, másik világ is létezik. Dühüket csak fütötte, hogy a hadiszállításokon meggazdagodó elit tagjai papírtalpu bakancsokban, lőszer, majd puska nélkül kergették ki őket a frontra. A felfordulás, a vereség káosza tette lehetővé, hogy 1917 októberében a hatalmat megragadja egy kis csoport. Mivel nem volt legitim, uralma megtartásának egyedüli

eszköze a félelemkeltés, a megtorlás, a leszámolás volt. Az első között az ortodox egyház ellen, amelynek a bolsevikokkal szemben az egész hatalmas birodalmat felölelő hálózata volt. Nem a Sztálin-korszakban: már 1917 decemberében létrejöttek a papok számára rendszeresített első koncentrációs (megsemmisítő) táborok Szolovki északi börtönszigetén. 1918 januárjában pedig a bolsevikok siettek rendeletet (dekrétumot) elfogadni az egyházi vagyon államosításáról – melyet hatalmuk megerősödése után, csak 1922/1923-ban tudtak vandál, szadista módon végrehajtani: az ikonokat kitépve keretükből, a templomi kegytárgyakat elégetve, „ateista körmeneteket” rendezve.

Mi még úgy tanultuk, hogy a bolsevik uralmat a külföldi intervenció próbálta megdönteni. Ez nem igaz. 1917 után több száz, iszonyú erejű parasztlázadás zajlott le Szovjet-Oroszországban a bolsevik hatalom megdöntésére. Nem véletlen, hogy a szovjet korszak lágerbe került áldozatai között ötmillió parasztembert tartanak számon.

A népirtásokról szóló beszélgetésünkben meg kell említeni, hogy ez a rendszer, mint a mai baloldal, s abban minden más csoportnál inkább a magukat a tetszetős neoliberais jelzővel illető körök, mindenkit ellenfélnek tekintett, aki nem állt a szolgálataiba. Ez az összes többi szempontot felülíró alapelv a baloldal fügefalevele mögé bújt politikai erők gyakorlatában. A bolsevikok esetében ez meglehetősen durván történt. Azt közhírré tették, hogy 1918. szeptember ötödikén „A vörös terrorról” címmel törvényt fogadtak el, amely lehetővé tette, hogy bármikor, bárkit, bármilyen ürüggyel elfogjanak, letartóztassanak, bíróság elé állítsanak, és kivégezzenek. Ez éppen elegendő volt a lakosság megfélemlítéséhez, kivált, hogy a törvényt azonnal végre is kezdték hajtani, módszeresen felszámolva a századfordulón, majd a világháborúig számos területen lendületesen fejlődő orosz élet infrastruktúráját, lenullázva az 1905. októberi alkotmányt követő számottevő társadalmi és gazdasági eredményeket.

„A vörös terrorról” című dekrétumról tehát tudunk. Arról is, hogy azt 1918. augusztus 30-án Lenin ellen elkövetett merénylet nyomán, arra válaszul hozták létre. Aznap este a forradalom vezére a moszkvai Michelson gyárban rendezett gyűlésről tartott kifelé. Az udvaron több lövéssel megsebesítették. Az őrség azonnal elfogta a tettet, Fanni Kaplan terroristát, aki a bolsevik hatalomátvételt követő választásokon győztes eszer – vagyis az 1901-ben alakult Szociálforradalmár Párt – tagja volt. Az asszonyt kihallgatták, majd egy benzines hordóban elégették. Évtizedekkel később, a szovjet birodalom és a szovjet rendszer felbomlása után közzétették a vallomását, amelyből kiderült, hogy az egyébként is majdnem teljesen vak Kaplannak fogalma sem volt a merénylet részleteiről. Azt az akkor Csekának nevezett politikai rendőrség szervezte meg. Egyrészt azért, hogy Lenin iránt együttérző rokonszenvet ébresszen (egyebek mellett az addig a bolsevikok ellen számos publicisztikában szót emelő Makszim Gorkij esetében ez sikerült is). Másrészt, hogy a politikai rendőrség szabad kezet kapjon a leszámolásokhoz.

GAZSÓ L. FERENC: *Hatmillió zsidót irtottak ki a II. világháború során, ez is egy szörnyű szám. Hol vannak a párhuzamok, és hol vannak a különbségek, eltekintve attól, hogy a terrorista vak nő nem biztos, hogy gyöngén látott, de hogy rosszul célzott, az egészen bizonyos.*

PELLE JÁNOS: A holokausztot nem kell bemutatni, többé-kevésbé mindannyian ismerjük. Figyelemreméltó azonban, hogy az összes itt emlegetett népiirtással ellentétben a holokauszt az, amelyik akár az itt ülők mindennapjaiban is éreztette a hatását valami módon. Ez a magyar történelem legsúlyosabb csapása volt. Mindmostanáig

negatívan befolyásolja Magyarország megítélését Nyugat-Európában, különös tekintettel közreműködésére a holokausztban. A zsidóság ellen elkövetett népirtás, hazai hatását tekintve egészen más dimenziót képvisel, mint a többi.

GAZSÓ L. FERENC: *Ez a rendkívül negatív megítélés vajon még abban az esetben is igaz, ha tekintettel vagyunk arra a történelmileg megkutatott tényre, miszerint ha Horthy nem állt ellen, akkor még több magyar zsidót vagoníroznak be és visznek el? Például a budapesti zsidóságot teljesen kiirtották volna.*

PELLE JÁNOS: Ugyanakkor Horthy hozzájárult a vidéki zsidóság, kb. négyszáz-negyvenezer ember deportálásához. Vagyis a kormányzó három hónap leforgásán belül két ellentétes döntést hozott. Ez rendkívül bonyolult dolog. A kelet-európai népek közül valójában a lengyeleket és a magyarokat bélyegzi meg leginkább a nyugati közvélemény a holokauszt miatt. A mai Magyarország megítélésén is negatívan érődik, annak ellenére, hogy az események hetven éve történtek. Összehasonlítva a lengyelekkel azért érdekes ez, mert Magyarországot elsősorban a korabeli magyar állam szerveinek közreműködése miatt ítélik el, amit 1944 tavaszán a többség – néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve – bénultan szemlél. Lengyelországban állami részvételről nem lehetett szó, mert megszállt ország volt. Viszont ott zajlott a holokauszt a legnagyobb emberirtása, ott voltak a legnagyobb haláltáborok. A korabeli lengyel társadalom szemére vetik, hogy többet tehetett volna a zsidók megmentéséért. Ez vitatható, mert megszállt viszonyok között csak az ellenállási mozgalomra lehetett számítani, melynek a lehetőségei korlátozottak voltak a mentés terén. Mégis a magyarok mellett a lengyelek megítélése a legrosszabb. Ugyanakkor elfeledkeznek például a szlovákokról, a horvátokról és a románokról, akik szintén alaposan érintettek voltak a népirtásban. Viszont Szlovákia 1945 után Csehszlovákiába tagozódott, Horvátország pedig Jugoszlávia része lett. Mindkettő csak 1990 után vált újra független országgá. Ezeket a változásokat a mai nyugati közvélemény nem kapcsolja össze a területükön elkövetett népirtásért viselt felelősséggel.

JUHÁSZ GYÖRGY: Én összehasonlító nyelvészetet tanítottam tizennégy évig, foglalkoztam összehasonlító irodalomtörténettel is. Nem hittem volna, hogy egyszer összehasonlító népirtástörténettel fogok foglalkozni. Úgy látom, modellek kezdenek kialakulni. A titói modell a sztálini modellnek az egyik leágazása, de többször ettől balra helyezkedett el. A magyar történészek, akik kiváló eredményeket értek el egyes népek irtásának kutatásában, valahogy a magyar délvidéki népirtásnál finoman szólva passzívak. A délvidéki magyar népirtás annyiban tér el az itt hallottaktól, hogy abszolút nincs dokumentálva. Lassan hetven év telik el, és most tartunk ott, amit alapkutatásoknak nevezünk, és igen lassan haladunk előre. A XX. század második felét meghatározta a „soha többet” mozgalom. Soha többet fasizmust, soha többet népirtást, soha többet holokausztot, mondták, és ezzel békésen megelégedett Európa, gyakorlatilag a kilencvenes évekig volt jellemző ez a hozzáállás. Aztán ez a „soha többet” mozgalom Srebrenicában látványosan csődöt mondott, s megint az a nép követett el büntetett a muzulmánok ellen, amelyik a 1944–45-ös magyar népirtást is véghez vitte. Egzakt számokat kérdeznek. Nem lehet numerizálni, tehát Kohn bácsit ugyanúgy nem szabad kivégezni, mint Szerb Antalt, Radnóti Miklóst vagy Sárközi Györgyöt. Jelen pillanatban azt tudjuk, hogy a hatvan-hatvanöt feltáratlan tömegsírunk mellett egy fél akadémiai bizottságunk van négy éve, amelyik éppen csak úgy dolgozgat, kutatgat. Zentán a dokumentációs központban 14–16 ezer nevesített áldozat ma már megvan, és van Tomiszlav

Nikolićtól, a szerb államfőtől egy bizonytalan főhajtási ígéretünk, amelyben sokan bíznak, párhuzamosan meg továbbra is irtják a Délvidéken a magyarokat. Ha megkérdezik, hogy meddig fogják irtani, arra én azt mondanám, hogy addig, míg egy van, és utána olyan jó szomszédok leszünk, hogy azt elmondani sem lehet. Nyilvánvalóan a mi feladatunk – akármilyen tudományágban tevékenykedünk –, hogy ezt minél részletesebben feltárjuk. Az első feltárás a párizsi béketárgyalásokra született: Mindszenty bíboros hercegprímás jelezte Gyöngyösi János magyar külügyminiszternek, hogy mi történik a Délvidéken, de mi a legendás gyávaságunkban hittünk, és azért nem vetettük föl a mintegy negyvenezer embernek a kiirtását, nehogy rosszabb feltételeket kapjunk. Azt hiszem Trianonnál rosszabb feltételeket nem lehet kapni, és itt szeretnék vissza-csatlakozni a holokauszthoz. Úgy érzem, arra az Auschwitzba menő vonatra mi valahol Trianon tájékán ültünk föl. Magyarországot kivégezték gyakorlatilag. Ezek után a cselekvései majd hogyanem ösztönösek. Megpróbált észhez térni, ez hol sikerült, hol nem, és ennek a folyamata lett, hogy csak a budapesti zsidóságot tudtuk megvédeni, a vidékit nem. Visszatérek Joszip Brozhoz. Amikor 1944-ben mindenki számára világossá válik, hogy ezt a háborút Németország oldalán elveszítjük, a magyar hadsereg visszavonul. A jugoszláv partizánok nem a visszavonuló magyar hadsereggel, hanem az ottmaradó békés lakossággal mérik össze az erejüket. A magyarok közül, aki ott a legkisebb bűnt is elkövette, eljött. Azok az emberek, akik ottmaradtak, ott éltek, teljes biztonságban hitték magukat: ők büntelenek, tehát semmi bajuk nem történhet. Ez egy nagyon gyors, három-négy hónapos folyamat volt. Zomborban, Bezdánban és több helyen a Délvidéken a sztálini rendszeren edződött szovjet katonák állították le a partizánok vérengzéseit. Képzeld el, hogy akik a Gulágról kerültek a Vörös Hadseregbe, azoknak sok volt az a vérgőzös infernó, melyet a szerbek végeztek! Most rendkívül kellemetlen helyzetben van Szerbia, mert erről eddig beszélni se nagyon lehetett a Délvidéken, ami nem jelentette azt, hogy nem beszéltek róla. Nekünk ez a holokausztunk. Ez is.

A szerbségnek háromszáz évre visszamenőleg kéne áttekinteni a történelmét, egy nagyon-nagyon mély röntgenre volna szükség, annak lenne része a II. világháborús szerep. A szerb partizán hadsereg kivégez tizenötezer szlovén domobránt, Kocsevszki Rognál és egyes becslések szerint negyven-hatvan ezer horvással végez Bleiburgnál. Ennek egyrésztől osztály jellege van, de van egy katyn jellege is, amikor gyakorlatilag az értelmiséget fejezik le. Meg kell tanulnunk balkáni módon gondolkodni, én már lassan tudok. Az újvidéki magyar tanszék megalakulásától, 1958-tól világos volt, hogy azért kell magyar tanszék, mert 1945 őszén, amikor a nemzetiségi iskolák megindulnak, mindössze három magyar tanár volt – külön írva, tehát nem magyartanár volt, hanem magyar tanár – a Vajdaságban. Hát hova lett a többi? Tehát ezek a genocídiumok arra is „vigyáznak”, hogy az ott élő kisebbségeket minél előbb csonka társadalommá tegyék. Hiányozzanak a papok, hiányozzanak a tanárok, orvosok, mérnökök, és az a közösség, amelyiknek nincs értelmisége, halálra van ítélve.

GEREBEN ÁGNES: Hasonló más népek sorsa is. Lettország például a mai napig nem heverte ki a kétszeri szovjet megszállást. A második világháború után a Szovjetunió részévé vált többi nyugati régió lakossága sem, amelyet Moszkva azért akart megfélemlítésekkel és megtorlásokkal bedarálni, hogy a két világháború közötti rövid európai hatást eliminálják mindenben: a társadalmi, gazdasági, vallási életben, az iskolarendszerben. A második világháború alatti és utáni szovjet megtorlást ugyanarra a receptre hajtották végre, mint az 1917 utáni leszámolásokat: deportálták a gazdagokat,

a papokat, a falusi tanítókat, az orvosokat a balti országokból, Ukrajna, Belorusszia, Moldova nyugati területeiről az akkor éppen NKVD-nek, majd MGB-nek nevezett politikai rendőrség – amelynek éppen aktuális elnevezése mindig a belügyminisztérium és az „állam az államban” rendőrség közötti élethalálharc függvénye volt. Kevesen tudják, hogy halottak napján mindmáig buszok indulnak Észtországból és Lettországból a távoli, kietlen szibériai tájakra, ahol a temetőkből az oda deportált nagyszülők, a dédszülők alusszák örök álmukat. Több mint bűn: hiba, ha ezt letagadjuk, vagy a jelentőségét fitymáljuk. Emlékezetes számomra Kertész Ákos egyik publicisztikája, amelyben nem kevesebbet állít, mint hogy a szovjet légerekbe „csak bolsevik férfiak és erős, bátor nők” kerültek. Mondta ezt akkor, amikor már ezeroldalas kötetekben tették közzé például a gulágok gyermekrabjainak fogva tartásáról, kivégzéséről szóló eredeti dokumentumokat. Heller Ágnes meg az Auschwitz és a gulág összehasonlításáról írt könyvében a Magyarországra bevonuló szovjet csapatokról szólva felidézi, milyen emberséges volt, hogy a Debrecenben valamilyen ürüggyel túsul ejtett helyi lakosok közül a szovjet tiszt egy fiatal anya kezéből kivette a csecsemőjét, mielőtt legéppuskázták volna a túsúkat, köztük a fiatalasszonyt. Ilyet ép erkölcsi érzékkel nem lehet leírni...

PELLE JÁNOS: Elismerem, hogy az összes XX. századi népirtás az emberi gonoszság szörnyűsége kifejeződése volt. Ahhoz sem fér kétség, hogy a halottak száma a Szovjetunióban meghaladta a németek által legyilkolt zsidókéét. Ezzel együtt a holokausztot abszolút egyedi, semmihez sem hasonlítható kollektív tragédiának és népirtásnak tartom.

GAZSÓ L. FERENC: *Bocsáss meg, de szinte kísérteties azonosságok derülnek ki.*

PELLE JÁNOS: Így van, eljárásban, sőt az áldozatok számát tekintve is sok a hasonlóság. De létezik egyfajta kultúrfilozófiai megközelítés is a népirtások elemzésekor. A holokauszt a civilizáció „magterületén”, Európa közepén következett be. A nagy kultúrájú Németországból indult ki a kezdeményezés, illetve ott hozták létre a technikai apparátust, és a nácik „vezényelték” le a tömeggyilkosságokat. Ezzel egy olyan kulturális regresszió következett be, amire senki sem számított. Egy pillanatig sem becsülöm le például azt a tragédiát, amely az örményekkel történt az első világháború alatt. De a korabeli Európában úgy gondolkodtak, hogy az valahol a civilizáció határvidékén, egy barbár országban, az Oszmán-Török Birodalomban következett be. Hasonló természetű volt, mint a különböző nomád népek által elkövetett népirtások, márpedig ezekből tömérdek akadt a múltban. Úgy vélték, hogy Európa közepén, ott, ahol civilizált viszonyok uralkodnak, ahol olyan nagy humanisták voltak, mint Goethe és Schiller, ilyesmi nem következhet be.

GAZSÓ L. FERENC: *Az előbb beszéltünk az örményekről, ahol az örmény kultúra gyökerei olyan mélyek és olyan régiek. Akkor most egy újabb felsőbbrendű kisebbség...*

PELLE JÁNOS: Nem. Itt az európai civilizációról van szó, amelyik végrehajtotta ezt az egész mézarlást, és nem a zsidókról. Az Oszmán Birodalom ázsiai hatalom volt. Hasonló, bár másféle despotikus birodalom volt Oroszország, illetve a világtól elzárt Szovjetunió is, amivel tisztában voltak, tudták a két világháború közötti Nyugat-Európában. Ezért fogadta a nyugati közvélemény fenntartással az ukrainai, tömeges éhhalálról érkező, ellenőrizhetetlen híreket. Részben nem hitték, hogy a Holodomor megtörténhetett, részben pedig azzal nyugtatták magukat, hogy Európában ez elképzelhetetlen. Még egyszer mondom, a holokauszt óriási kulturális regresszió volt, az agresszió tombolása, mely a kelet-európai népeket is magával ragadta. Visszasüllyedés,

szinte egyik pillanatról a másikra, a barbárság állapotába. Erről szól egyébként a Nobel-díjas Kertész Imre életműve.

GAZSÓ L. FERENC: *Folytassuk a népirtások azonosságainak és különbözőségeinek feltárását a sokak számára tőlünk megnyugtató távolságra lévő Ruandában.*

HETTYEY ANDRÁS: A ruandai népirtásról csak nagyon röviden. Ez egy kis kelet-afrikai ország, hogy ott népirtás következett be, az nagyon nagy mértékben a méretének köszönhető. 1994-ben volt a népirtás, kb. 800 ezer ember halt meg, és az egyik legfontosabb ok a túlnépesedés volt. Egy dunántúlnyi méretű országról van szó, és akkoriban kilenc-tízmillióan éltek ott. Ez a matematika azt hiszem elég egyértelmű. Elősegítette a helyzet kialakulását, hogy nagyon fejlett volt a bürokrácia.. A legtöbb afrikai országban nagyon gyenge a bürokrácia, ott viszont a kis földrajzi távolságok miatt pontos adatokkal rendelkeztek az ott lakókról. Itt két népcsoport esett egymásnak: a hutuk és a tuszik. Sajnos antropológiailag meglehetősen jól megkülönböztethető a két nép, ránézésre lehetett tudni, ki hutu, ki tuszi. 1960-ban lett független az ország, és harmincöt évig a hutuk voltak hatalmon, akik egyébként hozzávetőlegesen 9:1 arányú többségben vannak a tuszikhöz képest. A hutuk uralmát erősen veszélyeztette a kilencvenes évek elejétől egy tuszi lázadó csoport, amelyik északról, Ugandából próbált behatolni Ruandába, és ez '93-94 folyamán meglehetősen sikeres is volt. Félő volt a hutuk számára, hogy a tuszik kiszorítják őket a hatalomból, elveszik az egyébként is már szűkében levő földet. Ez volt alapvetően a genocídiumnak a háttere. Ruanda belga gyarmat volt 1920 és 1960 között. A tuszikat, tehát a kisebbségben levőket favorizálták a belgák, mivel ők sokkal nemesebbeknek gondolták a tuszikat, mint a hutukat. A tuszik magasabbak, vékonyabbak, elegánsabbak, a hutuk pedig a klasszikus bantu néger, alacsonyabb, szélesebb száj-arc típusúak. Tehát 1960-ig a tuszik voltak előtérbe helyezve, utána a hutuk kerültek hatalomra. Volt már egy vérengzés 1960 környékén is, amikor a hutuk leszámoltak a tuszikkal, a tuszik elmenekültek, és a kilencvenes évek elején próbáltak visszajönni ezzel a lázadó csoporttal. 1994 márciusában a hutuk kiadták a jelszót: most van az utolsó pillanat, hogy le lehessen számolni a tuszikkal. Összesen nyolcszázezer ember halt meg. A hutu gyilkosok egy jelentős része, kb. egymillió ember átment a szomszédos Kongóba, és ott hozzájárultak ahhoz, hogy kirobbant egy első, majd második kongói polgárháború, amely összesen kb. három-négymillió ember halálát okozta. Tehát nemcsak ruandai népirtásról beszélünk nyolcszázezer halottal, hanem ennek folyományaként három-négymillió haláláról. Egy dolgot fontos látni: ez az esemény '94-ben, fél évvel a szomáliai események után következik be, ahol az Amerikai Egyesült Államok próbált beavatkozni egy polgárháborús helyzetbe, szörnyű eredménnyel. Meghalt egy bevetés keretében 20-25 amerikai katona, amikor ez megtörtént, az amerikai nyilvánosság úgy döntött, hogy itt Afrikában nekünk igazában nincsenek is alapvető érdekeink, s ebben valószínűleg igazuk volt. Hazahozták a csapatokat, és elhagyták Szomáliát az amerikaiak és az ENSZ. Fél évvel később nem volt igazából Amerika meg az ENSZ részéről hajlandóság, hogy ott beavatkozzanak. Illetve azt is hozzá kell tenni, hogy a franciák meg a hutuk oldalára álltak, és sokáig nem akarták elfogadni, hogy mi történt. Még az internet kora előtti a történet, ez egy kis, teljesen eldugott része a világnak, tehát meglehetősen lassan jöttek a hírek, ne a mai információs társadalomra gondoljunk. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy már száz napja tartott a népirtás, mire reagált a nemzetközi közösség – az ENSZ egyébként sem egy villámgyors szervezet –, s addigra már gyakorlatilag lezajlott a népirtás.

GAZSÓ L. FERENC: *Ez is azt mutatja, hogy minden népirtás egyedi, és sajnos ismételhető. Azt kell, mondjam, hogy népirtás és „népirtásabb” úgy tűnik, nem létezik.*

JUHÁSZ GYÖRGY: Szerintem az a mi feladatunk, hogy maximálisan feltárjuk minden népirtás gyökerét, lefolyását és dokumentáljuk, illetve ne engedjük meg olyan tévképzeteket meggyökeresedni, mint például a délszláv háború kapcsán. Én nagyon harcolok ez ellen, mert ez a kifejezés nagyon megtévesztő, ugyanis itt egy hármasszerb katonai agresszió történt Szlovénia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina ellen, mert remélem, az albánokat nem tekintjük délszláv népnek. A másik dolog, ha nincs ez a fajta Egyesült Államok, akkor nincs Dayton, nincs Koszovó, mert ma is ügyefogyott európai politikusok, lord Owennek meg Lord Carringtonok szaladgálnának ott a térségben, és a kantonális Bosznia... El nem tudják képzelni, hogy milyen tájékozatlanságot mutatott föl Nyugat-Európa és mutat föl a mai napig is ebben a térségben. Amíg mi azon gondolkozunk, hogy a *Magyar Szó* főszerkesztősége Szabadkán legyen vagy Újvidéken, vagy itt is és ott is, vagy itt se és ott se, addig a koszovói albánok meghatározták, hogy az egyesített országuk neve Illíria Köztársaság lesz. Azt az intellektuális vereséget, amit az elmúlt húsz évben elszenvedtünk, nagy gólhátrányból kellene döntetlenre kihozni. Nem tudom, hogy tudjuk-e, hogy kikkel tárgyalunk. Gereben Ágnestől meg lehet kérdezni, hogy kik voltak az orosz vezetők az elmúlt háromszáz évre visszamenőleg. Én elmondom önöknek, hogy jelen pillanatban a szerb miniszterelnök, Ivica Dačić Milošević elnök szóvivője volt. Tomislav Nikolić, sírásos volt a kragujeváci temetőben. A belgrádi parlamentben úgy fejezte be a felszólalásait, hogy higgyétek el, rövid az élet, nekem elhíhetitek. A mostani belgrádi külügyminiszter, Mrkić egész véletlenül ciprusi nagykövet volt Milošević alatt. A szövetségi állam, Jugoszlávia nyolcmilliárdnyi dollár tartaléka Cipruson keresztül tűnt el. Mi ilyen emberekkel tárgyalunk, és ők ígérgetnek. Szerbiában jelen pillanatban törvénykezési gyakorlat, hogy hoznak egy törvényt, ha kell, kettőt is, ha mi kontrázunk, négyet. Egyik törvénynek sincs végrehajtási utasítása, ezt már elfelejtik Brüsszelben elmondani, s a költségvetésben sem szerepel.

GAZSÓ L. FERENC: *Ahogy az úri szabó mondja, hozott anyagból dolgozunk. Most mit csináljunk, csapataink meginduljanak esetleg? Mi a megoldás?*

JUHÁSZ GYÖRGY: 2009-ben Szlovénia volt az első uniós elnökségi tag, az ENSZ közgyűlésben kimondták a genocidiumot, a tizenötezer ezer szlovén domobrán kivégzését, és gyönyörű emlékművet állítottak nekik otthon. 2001-ben megtervezte Makovecz Imre a Csonka-tornyot – hol áll? Arról, hogy Újvidéken nem áll, ők döntenek. Arról, hogy Budapesten nem áll, mi döntünk.

GAZSÓ L. FERENC: *Ezt köszönöm, hogy elmondtad.*

JUHÁSZ GYÖRGY: Horvátországban élnek még a területére szökött oznások közül. Nyolcvan-kilencvenéves emberek, nagyon helyesen vádat emelt ellenük a zágrábi ügyészség. Közülük voltak olyanok, akik a Drávaszög területén követtek el magyar népirtást, ugyanis a Drávaszög csak 1945 után került Horvátországhoz, addig a Vajdasághoz tartozott. Tehát meg lehet nézni azokat a nemzetközi példákat, amelyekkel egy kicsit sürgetni lehetne belgrádi barátainkat. Súlyom László szeret félig átmenni a hídon. Szlovákia felé is félig ment át, és Szerbia felé is. Az a tüsténkedés, amiket láthatunk, azok a negyed igenek, annak köszönhetőek, hogy minden fölbomló ország kezdi megírni a maga történetét. Önálló Horvátország és Szlovénia története nem létezik a kétszer konstruált Jugoszlávia nélkül. Honnan jött az eszmerendszer, honnan jött a centralizá-

ció, honnan jött a dominancia? Erre már valamit illik ott is lépni, hát kapóra jön egy ilyen félig hídon átmenet, és akkor döntsük el, hogy átmentünk-e vagy sem. Tehát ha mi megbékélésről beszélünk, annak az oktatásban, a tudományban kell nyomot hagy-
nia, az nem egy főhajtás, az még ahhoz kevés.

PELLE JÁNOS: Nézzük a katolikus egyház és a judaizmus viszonyát! A két vallás közötti feszültség több ezer éves múltra tekint vissza, és ez a holokauszt előtti évtizedekben mérgesedett el a leginkább. Ezen a téren azonban a holokauszt után óriási változások történtek. A mai keresztény egyházaknak a zsidókhoz való viszonya egészen más, mint ami 1945 előtt volt. Jelenleg azt lehet mondani, hogy bár a kereszténység és a judaizmus, illetve Izrael viszonya még most sem felhőtlen, de nyoma sincs az egykori feszültségnek, antagonisztikus ellentétnek. Erre alapozták a náci, ördögi politikai manipuláció révén a „faji” antiszemitizmust. Ez tette lehetővé ideológiailag a zsidók elleni népirtást, amihez világháború kirobbantása és az erkölcsi gátlások politikailag levezényelt felfüggesztése társult. Megjegyzendő, hogy Hitlernek a holokauszt végrehajtását elrendelő írásos parancsát keresték, de nem találták meg. A zsidók elleni népirtás központilag irányított, de ugyanakkor spontán gyűlölettől táplált folyamat volt Kelet-Európában, aminek intenzitásában nem nagyon volt párja. Visszatérve napjainkhoz: úgy gondolom, hogy jelen pillanatban nincsenek komolyabb gondok a kereszténység és a zsidóság viszonyában, Európában nem fenyeget „új holokauszt”. Ez lehetővé teszi, hogy végre szembesüljünk a múltunkkal, feldolgozzuk nyomasztó örökségünket.

GAZSÓ L. FERENC: *Óvatos optimizmus, de olyan korban élünk, amelyben a kicsi optimizmust is nagyon meg kell becsülni. Talán kevesebbet beszélünk, kevesebbet tudunk a kelletténél a cigányholokausztról, illetve bizonyos viták is vannak e körül.*

PELLE JÁNOS: A második világháború alatt elkövetett népirtás nem azonos a holokauszttal, melynek héber neve Soá. Tekintetbe kell venni, hogy voltak más népek is, akik népirtás áldozatává váltak. Érthető, hogy ők is szeretnék, ha ugyanolyan elbírálás alá esnének, mint a túlélő zsidók. Mert azért ez sok mindennel jár: kárpótlással, erkölcsi elégtétellel stb. Amire persze a cigányok is igényt tartanak. Nehéz az ő ügyükben nekem, mint zsidónak, állást foglalni. Ha pusztán az áldozatok számára tekintünk, akkor a következőkre jutunk. A holokausztnak legtöbb áldozata kelet-európai zsidó volt, mintegy hatmillió. Utánuk a náci az orosz hadifoglyokat gyilkolták legnagyobb számban, mintegy hárommilliót. Elpusztítottak továbbá két-két és fél millió lengyelt is. Kétszázezerre becsülik azoknak a szintiknek, német cigányoknak a számát, akiket szintén deportáltak és meggyilkoltak. Csehországból, a Cseh-Morva protektorátusból is deportáltak cigányokat. Magyarországról tudomásom szerint viszonylag kis számban, öt és tízezer között kerültek cigányok koncentrációs táborokba. Történtek viszont olyan vérengzések a háború utolsó szakaszában, főként a Dunántúlon, melynek a cigányok, mint munkaszolgálatosok estek áldozatul. Ismeretes, hogy a kilencvenes években különböző cigány szervezetek ezt a helyzetet ki akarták használni. Óriási botrány volt például amiatt, hogy kárpótlásért folyamodtak Ausztriában, és hamis igazolványokat produkáltak ezerszámra. Ez tehát nagyon kényes kérdés. Egyfelől tény és való, hogy a cigány holokauszt is megtörtént. Hivatalos emléknapiján, 1944. augusztus 3-a, amikor kiürítettek egy családost cigánylágert Auschwitzban, és a gázba küldték a lakókat. Mégis, összességében a cigány holocaust sem szervezettségét, sem ideológiáját tekintve nem hasonlítható a zsidó holokauszthoz. Minthogy azonban napjainkban a cigányok és a többség viszonya egész Európában eleven és komoly probléma, a cigány holokauszt körüli szakmai-történelmi viták „átpolitizálódtak”.

GAZSÓ L. FERENC: *Egy biztos, a népirtások között első, második és harmadik helyezettet nem fogunk ma hirdetni.*

GEREBEN ÁGNES A leghatározottabban, erkölcsi alapon visszautasítom, hogy számokkal jellemezzük a különböző népirtásokat. Vagy hiszünk az emberi élet egyediségében és szentségében, vagy nem hiszünk! A népirtásokról való beszédet félreviszik a számok... Nem tudom azt sem, honnan vette Pelle János a hárommillió szovjet hadifoglyot, hiszen a háború alatt összesen hatmillió szovjet tiszt és katona fordult meg a nyugati frontokon. Ezek közül egyáltalán nem hárommillió esett fogságba – de itt ismét nem a számok a lényegesek, hanem hogy a nyugati szövetségesek rútol elárulták őket, amikor Moszkva kérésébe beleegyezve visszazsupolták őket a Szovjetunióba. Szemtanúk leírták, hogy amikor a hazatérők behajóztak, már a hajópállón legéppuskázták őket a szovjet politikai rendőrség e célra kirendelt alakulatai. Tehát hagyjuk a számokat. Viszont beszéljünk a bűnösökről!

GAZSÓ L. FERENC: *És a bűnbakokról, a bűnbak képzésről talán...*

GEREBEN ÁGNES: A valóságos bűnösökre, a kivégzéseket, deportálásokat végrehajtó karhatalmistákra és katonákra gondoltam. A már szintén közzétett eredeti dokumentumok szerint a korabeli viszonyokhoz képest elképesztő ellátmányt kaptak: napi 15 deka kenyeret, 10 cigarettát, fél deci vodkát, és néha kolbászt is. A Kremlben tudták, hogy a tömegyilkossághoz motiváció is kell...

Megjegyzem még, hogy az a megállapítás, miszerint a németek okozta borzalom más, mert a németek kulturált emberek, szintén vitatható. Én nem becsülném alá a török kultúrát a némettel összevetve sem. Azért, mert nem ismerjük eléggé, nem nevezhető alsóbbrendűnek. A népirtásnak huszadrangú vonatkozása az, hogy milyen kultúrában történt. A lényeg, hogy mi történt, miért történt, ki volt az áldozat, ki az elkövető, ki a hóhér. Hogy volt-e, van-e kárpótlás, és hogy áll a megítélés ma.

JUHÁSZ GYÖRGY: Vannak olyan számok, amelyeknél jobb, ha megtudjuk a valóságot. A másodszor összerakott, akkor már kommunista diktatúraként működő Jugoszlávia – nagyon érdekes módon nem Tito vezette a párizsi béketárgyalásokon a jugoszlávokat, hanem Edward Kardelj –, 1,7 millió halottra tornázta föl az áldozatok számát. A mai horvát, szlovén, makedón és részben szerb kutatások is egymillió körül állapítják meg. Nem akarom elviccelni, de azt hiszem, néha azért lehet oldani is a helyzetet. Erről volt egy jugoszláv vicc, hogy bejöttek a németek, meggyilkoltak 200 ezret. És a többi? Egymást. Ugyanis ott a II. világháború alatt egy belső polgárháború is zajlott. Amíg a keresztény-zsidó együttélésben vannak pozitív elemek, sőt fejlődik, én azért fölhívnam a figyelmet arra – mert itt elhangzott Gazsó L. Ferentől a kérdés, hogy mi lenne a teendőnk, mi lenne az értelmiség feladata – hogy egy ország, amelyik nekünk déli szomszédunk volt, olyan, amilyen, szétrobbant. Kétszázötvenháromezer négyzetkilométeren nem tudtak együtt élni. Az alapvető viszonyt mindig a szerb–horvát–muzulmán háromszög határozta meg. Kérdezem, hogy ötvenezer négyzetkilométeren Boszniában hogyan fognak együtt élni a szerbek, a horvátok meg a muzulmánok? Megvárjuk a következő holokausztot? Megvárjuk a következő népirtást? Lehet ott ENSZ katonaság még évekig, különböző főmegbízottakat is lehet odaküldeni... Elárulok egy „titkot”: Martonyi János azzal a Miroslav Lajcsak szlovák külügyminiszterrel tárgyalt, aki Boszniában volt négy évig főmegbízott. Ott láthatta, hogy az a politika, melyet Szlovákia folytat, hova vezethet.

ZSIGMOND BENEDEK: Az örmény genocídiumhoz kapcsolódik több másik is, tehát nemcsak az örmények kiirtása folyt akkor, hanem több más népé is, amely az Osz-

mán Birodalom területén élt, ilyenek a szírek. A szír szót ma két értelemben használjuk, az egyik Szíria lakossága, de Szíria lakói valójában az arabok. A másik jelentése ennek a szónak viszont az nép, amely az örmények mellett a világ egyik első keresztény népe, és amelyik a szír irodalmat létrehozta, ez a keresztény irodalomnak egy nagyon jelentős része. Több szír keresztény állam van, több szír keresztény egyház van, tehát a szírek többféle keresztény ágat képviselnek, ezek között vannak katolikusok, meg vannak ortodoxok, és vannak nesztoriánusok. Az Oszmán Birodalom területén hatszázezer szírt pusztítottak el, ugyanakkor, amikor az örményeket is megölték.

GAZSÓ L. FERENC: *Mire számíthatunk a jövőben?*

HETTYEY ANDRÁS: Én Afrikáról tudok beszélni. Szerencsére a háborúk és a halálos áldozatok száma is csökken Afrikában. 1994 óta igazából népiirtásra nem került sor, köszönhetően részben a nagyobb figyelemnek. Afrika veszélyeztetett kontinens, számos teljesen mesterséges határral, mégis optimista vagyok: nagy valószínűséggel többszázezer áldozatot követelő népiirtásra nem fog sor kerülni a következő években.

JUHÁSZ GYÖRGY: Alapvető átrendeződést várok öt éven belül a Balkánon, ugyanis a legborzasztóbb dolgokkal mindig szembeállíthatjuk a születést. Meghaladni úgy is lehet valamit, hogyha sok gyerek születik. Gondolom, gondjaink kisebbek lennének akár Erdélyben, akár Délvidéken, ha a magyarság reprodukciós aránya nagyobb volna. Koszovóban háromezrelékes a népszaporulat. Kilencvenkilenc ország ismerte el Koszovót, legutóbb Pakisztán, egy „pici” atomhatalom, és Egyiptom lesz a következő, amelyik az arab világban elismerési hullámot indíthat el. Abban a pillanatban, ahogy százötre nő az elismerő országok száma, Oroszország és Kína nem vétózhat az ENSZ Biztonsági Tanácsban, és Koszovó ENSZ-tagállam lesz. Két ENSZ-tagállam békés egyesülését, azt hiszem, senki nem gátolhatja meg. Albánia tagja a NATO-nak, Koszovóban pedig euróval fizetnek. Egy érdekes ország lesz itt: Illiria Köztársaság. Ez önmagában jelentős átalakulás, hiszen meghaladják a térségben a szerbek lélekszámát, és meghaladják a térségben a görögök lélekszámát. Mi lesz Makedóniával, erre vár részben Bulgária, részben hétszázezer albán a tetovói térségben, csatlakozik-e, lesz-e népszavazás? A másik Bosznia-Hercegovina kérdése: mi lesz belőlük?

GEREBEN ÁGNES: A XXI. század lehetséges népiirtásai véleményem szerint a civilizációktól, régióktól, földrészekről függetlenül a vízhez fognak kapcsolódni. Tudjuk, ebből van a legkevesebb. Kína északi részén például bármikor leállhat az élet, mert akkora a víz szennyezettsége, hogy nem lehet tisztítani. Közép-Ázsiában az önálló államiságot elérte, de arról halvány fogalommal sem rendelkező volt szovjet tagköztársaságokban már több véres összecsapás zajlott le a víz birtoklása miatt. Ezek még elszórt konfliktusok voltak, de láttunk már olyan felvételeket, amelyeken „mint halom tűzifa” feküdtek egymáson a halottak.

PELLE JÁNOS: Ami a perspektívákat illeti, a kereszténység és a judaizmus közötti mély gyökerű konfliktusnak, reményem szerint, vége van, illetve a múltból sikerült tanulni. Ugyanakkor a judaizmus és az iszlám viszonyában egészen már jellegű feszültség alakult ki, amelyben Izrael létrejött – amely persze nem független a holokausztól – komoly szerepet játszik. Tehát a probléma magja Európából áthelyeződött a Közel-Keletre. Egyes európai országokban, ahol jelentős muzulmán diaszpóra él, szintén vannak konfliktusok, gondolok itt például Franciaországra, ahol komoly az antiszemitizmus. Az egész kérdés összefügg az iszlám világ forrongásával. Ennek

egyébként vallási gyökerei is vannak, az iszlám nem képes elfogadni Izrael létezését, és a zsidóságot sem, amennyiben elutasítja, hogy létezik zsidó vallás.

ZSIGMOND BENEDEK: Az örményekkel kapcsolatban négy országot érdemes megemlíteni a jövővel kapcsolatban: Törökország, Örményország, Azerbajdzsán és Szíria. Szíriában azt látjuk, hogy a háború jelentős mértékben érinti az örményeket. A szíriai örmények egy része Örményországba vándorol, és ott próbál meg boldogulni, és az örmény állam bizonyos mértékben segíti őket, másrésztől megpróbálja őket betelepíteni egy olyan területre, amely Azerbajdzsán és Örményország közötti vita tárgya. Mindnyájan hallottunk a karabahi konfliktusról, amely 1988 és 1994 között zajlott le. Ezt a háborút nem zárta le békeszerződés, csak egy fegyverszünet, s ezt folyamatosan megszegik. A karabahi autonóm terület és Örményország között van egy olyan zóna, amely jelenleg az örmény hadsereg ellenőrzése alatt áll. Erre a területre telepítik be a szíriai örményeket. A szíriai örmények esetében egyértelmű, hogy fizikai megsemmisítésnek vannak kitéve. Ami Törökországot illeti: annak ellenére, hogy a genocídium megtörtént, ottmaradtak a konstantinápolyi örmények, akiknek a mai napig bizonytalan a helyzetük. Most bizonyos török politikusok talán egy kicsit elfogadóbban nyilatkoznak az örmények tekintetében, de úgy tüntetik fel a nyugati örmény területeket, a nyugati örmény műemlékeket, hogy azok valójában a törököké. Minden más népet megemlítenek, kivéve azt a népet, amelyik 2500 évig birtokolta azokat a helyeket. Nagy gond, hogy maga Törökország egyáltalán nem hajlandó elismerni az örmény genocídiumot, Diplomáciája és katonai erejét használva igyekszik nyomás alatt tartani különböző országokat. Az Amerikai Egyesült Államok több elnöke ugyan kimondta a genocídium szót, de maga az USA – bizonyos tagállamok elismerésének dacára – nem ismerte el. Törökország még mindig harcol ez ellen. Személyes véleményem szerint Törökországnak érdeke volna elismerni a népirtás tényét az esetleges kárpótlási kötelezettség ellenére is. Hiszen pszichikai felszabadulás lenne megszabadulni a bűntudattól, másrészt kihasználhatnák azt a potenciált, melyet az örmények jelentenek Törökország számára. Ami Azerbajdzsánt illeti: ott a helyzet elég súlyos. Azerbajdzsán gyakorlatilag a mai napig háborús viszonyban van Örményországgal. Az örmények lakta Karabah területe vitatott státusú. Itt jelentős veszéllyel számolhatunk. Iránnak szintén elég jelentős örmény lakossága van, a forradalom után, ahogy a többi keresztény kisebbségnek, úgy az örmény kisebbségnek is sokkal rosszabb lett a sorsa. Ugyan nem érik olyan fizikai atrocitások, mint mondjuk Azerbajdzsánban érték őket, de az elnyomás miatt nagyon sokan hagyják el Irán területét, tehát az iráni örménység gyakorlatilag eltűnőben van. És egy kicsit hozzá hasonlítanám Grúziát: ott is vannak problémák. Tehát azt mondhatom, hogy az örmény lakosság az Örményország körüli területekről lassan eltűnedezik.